

Ruimte voor erfgoed

De provincies als schakel tussen erfgoed, ruimte en economie

Interprovinciaal Overleg

Inhoud

Ruimte voor erfgoed	3
Erfgoed in cijfers en getallen	6
Voorbeelden van actief erfgoedbeleid in de twaalf provincies	
Bijzondere status voor Drentse Koloniën van Weldadigheid	8
Europese Culturele Hoofdstad Leeuwarden- Fryslân 2018 geeft impuls voor erfgoed	10
Nieuw leven voor Waterloopbos in Flevoland	12
De kracht van de Gelderse landgoederen en buitenplaatsen	14
De Coendersborg, een opgepoetste parel in Groningen	16
Limburgse kerken en steden	18
De Erfgoedfabriek van Noord-Brabant	20
Noord-Holland als erfgoedregelaar	22
Een landgoederenconsulent in Overijssel	24
Het geheel is meer dan de som der delen: Kasteel De Haar in Utrecht	26
Kerk, Krimp en Kans in Zeeland	28
Nieuw leven voor Ockenburg met steun van provincie Zuid-Holland	30

Ruimte voor erfgoed

Provincies en erfgoed

De provincies spelen een onmisbare rol in de instandhouding en benutting van ons erfgoed. Die rol is de afgelopen jaren alleen maar belangrijker geworden. Sinds 2012 verdelen de provincies het Rijksbudget voor restauratie van rijksmonumenten (circa 20 miljoen euro per jaar). Omdat er meer vraag is dan geld moeten er keuzes gemaakt. De provincies kunnen daarbij een relatie leggen met de ruimtelijke, economische en maatschappelijke doelstellingen. En, niet onbelangrijk, zij leggen er zelf ook geld bij: gezamenlijk liefst 115% van het rijksbudget. Daardoor kunnen aanzienlijk meer restauraties mogelijk worden gemaakt. Door de private investeringen die worden losgemaakt is het positieve effect zelfs nog substantieel groter. Daarnaast wordt ook vanuit andere programma's bijgedragen aan het vitaal houden en actief benutten van monumenten en waardevolle landschappen.

Extra aandacht voor kwetsbaar erfgoed

Het belang van de provinciale inzet voor erfgoed gaat verder dan alleen de financiële inzet. De koppeling met de provinciale beleidsagenda maakt dat er extra aandacht uitgaat naar kwetsbare categorieën erfgoed: monumenten in het buitengebied, zoals boerderijen die hun functie kwijtraken, waardevolle groenstructuren in het landschap en leegstaande monumenten in kleine kernen en krimpgebieden en archeologische waarden in gebieden met ruimtelijke dynamiek.

Op grond van de Erfgoedwet adviseren provincies overigens formeel over de aanwijzing van rijksmonumenten buiten de bebouwde kom en in bepaalde gevallen ook over aanvragen voor een omgevingsvergunning voor de restauratie van een rijksmonument. Ook vanuit die rol hebben provincies invloed op het erfgoed in het buitengebied.

Over de grenzen heen

De toegevoegde waarde van de provincies zit hem vooral ook in aandacht voor erfgoed dat de grenzen van gemeenten overschrijdt: historische verkavelingsstructuren, boerderijlinten, reeksen van landgoederen en buitenplaatsen, verdedigingslinies, archeologische vindplaatsen et cetera. Daaronder bevindt zich ook een aantal door Unesco beschermde Werelderfgoederen: de Stelling van Amsterdam, die over enkele jaren uitgebreid wordt met de Nieuwe Hollandse Waterlinie, de Waddenzee, droogmakerij De Beemster, het molencomplex van Kinderdijk-Elshout en Schokland in de Noordoostpolder: ze krijgen allemaal bijzondere provinciale aandacht.

Handreikingen voor eigenaren en exploitanten

Provincies werken nauw samen met andere spelers in het erfgoedveld. Dat zijn op de eerste plaats de eigenaren en exploitanten: zij zijn per slot van rekening belast met de dagelijkse zorg voor het cultuurlandschap en

het vastgoed waarin zij wonen en werken. Veel eigenaren en gebruikers van monumentale gebouwen en terreinen hebben slechts in beperkte mate kennis van en ervaring met alles wat komt kijken bij restauratie, gebruik, onderhoud en exploitatie. De provincies helpen hen, direct of via gemeenten en provinciale instanties met praktische handreikingen. Daarmee willen de provincies de kwaliteit van het uitvoerende werk bevorderen en ook een duurzame bestemming en benutting bevorderen.

Voor eigenaren van rijksmonumenten bestaat veelal de mogelijkheid om een laagrentende lening af te sluiten bij het Nationaal Restauratiefonds om de restauratie te kunnen bekostigen. De provincies stimuleren dat. Het toekennen van subsidie kan daardoor gericht worden op die situaties waarin een lening niet mogelijk is of ontoereikend blijkt. De meeste provincies helpen ook eigenaren van gemeentelijke monumenten met een laagrentende lening.

Ondersteuning van erfgoedinstellingen

In alle provincies zijn instellingen actief op het gebied van het culturele erfgoed. Ze dragen, met grote inzet van vrijwilligers, bij aan de kennis over en bescherming van het erfgoed. Zo zijn er de provinciale Monumentenwachten die de bouwtechnische staat van monumenten inspecteert. Andere organisaties zijn specifiek gericht op molens, kerken, kastelen of andere categorieën monumenten, of op de regionale cultuur en geschiedenis. Verder zijn er instellingen die opleidingen, restauratiewerkplaatsen en leerlingbouwplaatsen faciliteren. De meeste van deze instellingen worden financieel gesteund door de provincies.

Publieke betrokkenheid

Provincies hechten sterk aan een actieve betrokkenheid van het publiek bij erfgoed. Bij het toekennen van subsidies wordt dit nadrukkelijk gestimuleerd.

Provincies ondersteunen activiteiten die een zo breed mogelijk publiek in aanraking brengen met het erfgoed of die bijdragen aan de betekenis van erfgoed voor de identiteit, schoonheid en aantrekkelijkheid van de omgeving. Aandacht voor erfgoed in het onderwijs staat bij de provincies hoog in het vaandel, net als een groeiend bewustzijn onder eigenaren en gebruikers van het belang van een kwalitatief goede omgang met hun bezit, dat immers ook een publieke waarde vertegenwoordigt.

Helpende hand aan gemeenten

De gemeenten hebben de taak en verantwoordelijkheid om vergunningen te verlenen voor restauratie en wijziging van rijksmonumenten en toe te zien op de uitvoering daarvan. Bovendien hebben de meeste gemeenten ook een eigen monumentenlijst. Veel kleinere gemeenten beschikken over beperkte ambtelijke capaciteit en weinig middelen om hun specialistische kennis en expertise op het gebied van erfgoed te ontwikkelen en actueel te houden. Dat geldt voor het gebouwde en landschappelijke erfgoed, en zeker ook voor het archeologische erfgoed. Provincies ondersteunen de gemeenten bij hun wettelijke taken met kennis en expertise, onder andere via zogenoemde Erfgoedhuizen en provinciale Steunpunten. Vaak functioneren deze organisaties ook als loket en organiseren zij het overleg tussen overheden onderling en met andere partijen.

Zonder bestemming geen toekomst

Veel monumenten raken hun oorspronkelijke functie kwijt en komen leeg te staan, denk aan kerken, kloosters, (agrarische) bedrijfsgebouwen en gemeentehuizen. Daarom heeft het vinden van een nieuwe bestemming hoge prioriteit in het provinciale erfgoedbeleid. Provincies stimuleren en ondersteunen onderzoek, planvorming, uitvoering en bewustwording van herbestemming. De financiering van herbestemming kan een belangrijke impuls geven aan de ontwikkeling van een heel gebied.

Het kan bijdragen aan het tegengaan van bevolkingskrimp in kleine kernen en leegstand in binnensteden, het kan de ontwikkeling van recreatie en toerisme bevorderen.

Duurzame monumentenzorg

Een ander actueel thema is het verduurzamen van monumenten. Ook hiermee zijn provincies actief aan de slag. Een zevental provincies heeft de mogelijkheid om subsidie te verlenen voor duurzaamheidsmaatregelen bij een herbesteding of ten behoeve van versterking van de exploitatie. Gelderland loopt voorop met programma's gericht op innovatie, bewustmaking en praktische ondersteuning van monumenteneigenaren en gemeenten. Noord-Brabant is bezig met een pilot voor innovatieve energiebesparende maatregelen. Utrecht en Noord-Holland financieren duurzaamheidsplans in het kader van restauratiesubsidies.

Gebiedsgericht ontwikkelen

De provincies zijn bij uitstek in de positie om erfgoed in te zetten bij ruimtelijke ontwikkelingen. Als gebiedsregisseur en initiator van ruimtelijke plannen kunnen zij stimuleren en zo nodig afdwingen dat belangrijke erfgoedwaarden worden benut als inspiratiebron en planologisch geborgd worden. Dat is extra van belang als het gaat om complexe en/of gemeentegrensoverschrijdende opgaven. Alle provincies hebben hun cultuurhistorische en archeologische waarden toegankelijk gemaakt via digitale bestanden en kaarten. Deze zijn voor alle ontwerpende en ontwikkelende partijen beschikbaar.

Met hun eigen programma's en regelingen kunnen provincies erop aansturen dat subsidie daar terecht komt waar dat extra economisch en maatschappelijk effect sorteert. Dit heeft het effect van restauratie en herbesteding zowel kwantitatief als beleidsmatig sterk vergroot.

Groeiend bestuurlijk draagvlak

Uit onderzoek blijkt dat de provinciale inzet voor het erfgoed in de afgelopen jaren steeds breder wordt gedragen. Het besef dat investeren in erfgoed in economisch en ruimtelijk opzicht zeer loont heeft de belangstelling ook buiten de cultuurportefeuille doen toenemen. Dat uit zich ook in groeiende budgetten. De verantwoordelijkheid van de provincies voor de besteding van rijksmiddelen voor restauratie heeft dit aantoonbaar positief beïnvloed.

Vanuit veelal gebiedsgerichte ruimtelijke en economische programma's worden door alle provincies aanzienlijke bedragen geïnvesteerd in benutting en behoud van cultuurhistorische waarden: archeologische vindplaatsen, karakteristieke elementen in het landschap, gebouwen en complexen, dorps- en stadskernen et cetera. Een landelijk overzicht daarvan is technisch gezien nog niet volledig te geven, maar met enkele voorbeelden is de omvang wel te duiden. Friesland investeert via gebiedsplannen jaarlijks enkele miljoenen euro's in erfgoed, onder meer ter bevordering van cultuurtoerisme; Limburg stopt in de periode 2016-2019 enkele tientallen miljoenen euro's in erfgoed vanuit de programma's IBA (Internationale Bau Ausstellung) Parkstad en Stedelijke Ontwikkeling in erfgoed; Zuid-Holland draagt, naast de restauratiesubsidies, met jaarlijks 2 miljoen euro bij aan het programma Erfgoedlijnen; Gelderland laat jaarlijks 2 miljoen euro ten goede komen aan erfgoedprojecten vanuit verschillende gebiedsprogramma's, Utrecht fourneert jaarlijks 3,4 miljoen ten behoeve van o.a. verdedigingslijnes. En ook incidenteel worden substantiële middelen beschikbaar gesteld, zoals in Noord-Holland, waar in 2017 5 miljoen euro vrijkwam voor de Stelling van Amsterdam.

Het moge duidelijk zijn: provincies geven ruimte aan erfgoed!

Erfgoed in cijfers en getallen

In totaal gaat naar schatting maar liefst circa 86 miljoen euro per jaar naar restauratie, herbestemming, benutting en verduurzaming van het erfgoed. In totaal gaat er daarnaast nog eens circa 17 miljoen euro om in de ondersteuning van provinciale instellingen. Bij de provincies zetten zich dagelijks 1 tot 17 professionals in voor het ontwikkelen en uitvoeren van provinciaal beleid en gebiedsprogramma's, afhankelijk van de grootte en de omvang van het erfgoed. Gemiddeld zijn 7 formatieplaatsen beschikbaar voor concrete erfgoedtaken. Vanuit culturele, ruimtelijke en economische programma's werken feitelijk gezien aanzienlijk meer mensen aan de erfgoeddoelstellingen.

Toelichting bij de tabel

In het kader van de Modernisering van de Monumentenzorg (MoMo) verdelen de provincies sinds 2012 de rijksmiddelen voor restauratie van rijksmonumenten. In totaal is daarvoor jaarlijks vanuit het Rijk circa 20 miljoen euro beschikbaar. Provincies 'matchen' deze middelen vanuit de eigen begroting. De mate waarin dat gebeurt verschilt tussen provincies, maar gezamenlijk bedraagt de matching circa 115% van het rijksbudget.

In negen provincies bestaat een revolverend fonds, dat ondergebracht is bij het Nationaal Restauratiefonds en waarin ook het Prins Bernhard Cultuur Fonds participeert. Uit deze fondsen worden laagrentende leningen verstrekt ten behoeve van restauratie en herbestemming aan eigenaren van rijksmonumenten en vaak ook van provinciale en/of gemeentelijke monumenten.

De investeringen door provincies in erfgoed reiken veel verder dan de verstrekking van subsidies en laagrentende leningen voor restauratie en herbestemming. Er wordt financiële ondersteuning verleend aan organisaties die actief zijn op erfgoedgebied, aan programma's en projecten gericht op bewustwording, kennisvermeerdering, verduurzaming, educatie, bescherming en instandhouding van cultuurhistorische elementen in het landschap en revitalisering en benutting van erfgoed in het kader van gebiedsontwikkeling. In totaal omvatten de erfgoedbudgetten van de provincies ongeveer 85 miljoen euro per jaar. Feitelijk gaan de investeringen nog aanzienlijk verder omdat er ook vanuit economische, ruimtelijke, culturele en maatschappelijke programma's bijgedragen wordt aan erfgoeddoelstellingen.

Financiële inzet van provincies voor erfgoed

Provincie	Aantal rijksmonumenten (meest recente stand volgens Erfgoedmonitor)	Rijksbudget t.b.v. restauratie rijksmonumenten	Directe matching t.b.v. restauratie rijksmonumenten, gemiddeld per jaar in periode 2012-2017	Revolverende fondsen t.b.v. laagrentende leningen			Totale budget t.b.v. erfgoedbeleid, gemiddeld per jaar in periode 2012-2017 (Incl. matchingbedrag restauratie rijksmonumenten, excl. inleg in revolverende fondsen en excl. musea, archieven en streektaal)
				Startjaar fonds	Totale inleg vanaf start	Actuele omvang	
Drenthe	1.271	494.185	500.000	2009, verbreed in 2012	5.400.000	7.900.000	3.000.000
Flevoland	82	118.541	52.275	n.v.t.	n.v.t.	n.v.t.	299.167
Fryslân	4.406	1.463.888	1.162.000	2005	2.678.033	2.736.143	5.656.000
Gelderland	6.058	1.670.808	11.588.279	n.v.t.	n.v.t.	n.v.t.	15.077.490
Groningen	2.599	902.382	902.382	2003	4.970.000	977.432	1.444.738
Limburg	5.219	1.777.234	1.700.000	n.v.t.	n.v.t.	n.v.t.	11.088.378
Noord-Brabant	5.900	1.722.352	2.950.181	2010 *	50.700.000	n.v.t. *	18.826.677
Noord-Holland	14.009	4.717.863	1.100.000	2012, verbreed in 2017	9.100.000	9.100.000	9.145.000
Overijssel	3.945	1.249.181	600.000	2005	4.302.172 **	6.183.422	4.500.000
Utrecht	5.616	1.526.928	1.650.000	2004	2.100.000	6.300.000	7.058.000
Zeeland	3.677	1.327.425	85.000	2005	748.178 **	995.534	3.300.000
Zuid-Holland	9.184	3.028.762	941.667	2005	4.674.000 ***	6.442.992	6.532.526
Totaal	61.966	19.999.549	23.231.784		84.672.383	40.635.523	85.857.976

* In provincie Noord-Brabant betreft het geen fonds, maar inzet van revolverend investeringskrediet van het Ontwikkelbedrijf van de provincie Noord-Brabant. In 2010 was revolverende inzet gemaximeerd op € 60.000.000, vanaf 2016 is er geen maximum meer.

** Betreft inleg vanuit alle partijen: Prins Bernhard Cultuurfonds, provincie en anderen (bv VSB fonds) en tot slot het Restauratiefonds.

*** Betreft inleg vanuit alle partijen: € 2.674.000 door provincie Zuid-Holland en € 2.000.000 door Prins Bernhard Cultuurfonds en het Restauratiefonds.

Actuele omvang revolverend fonds: hoofdsom verstrekte leningen + beschikbaar voor te verstrekken leningen.

Bijzondere status voor Drentse Koloniën van Weldadigheid

De provincie Drenthe heeft het cultuurhistorische en archeologische erfgoed van bovenlokaal, provinciaal belang als ‘kernkwaliteit’ benoemd in de Provinciale Omgevingsvisie en bijbehorende Omgevingsverordening, het Cultuurhistorisch Kompas en de Provinciale Monumentenverordening. De basiszorg voor het ruimtelijk erfgoed is samen met de gemeenten goed op orde gebracht, onder andere door gemeentelijke archeologische en cultuurhistorische waardenkaarten te laten maken, onmisbare instrumenten voor zowel het gemeentelijke als het provinciale erfgoedbeleid. De provincie ondersteunt gemeenten door het Steunpunt Erfgoed Drenthe opnieuw vorm te geven.

Met het traject ‘Erfgoedkansen voor Drenthe’ stelt ze samen met gemeenten prioriteiten en brengt ze kansen voor concrete projecten en samenwerking in kaart. Ook andere partners uit het erfgoedveld zijn hierbij betrokken. Een eerste prioriteit is het laten maken van een ‘Strategisch Narratief’ dat als onderlegger moet dienen voor het vermarkten van het Drentse erfgoed. Hieraan ligt de wens ten grondslag tot meer eenheid en samenhang in aanbod en organisatie van het erfgoedtoerisme en de kans om met erfgoed een sterke bijdrage te leveren aan het imago en de marketing van Drenthe.

Een mooi voorbeeld vormen de Koloniën van Weldadigheid: of ze daadwerkelijk op de Werelderfgoedlijst komen zal moeten blijken, maar de provincie heeft de ‘*Outstanding Universal Values*’ ervan vastgesteld en zal ze opnemen in de eerstvolgende wijzigingsronde van de Omgevingsvisie Drenthe en de bijbehorende verordening en afspraken maken met haar partners. ●

Gevangenis­museum Veenhuizen

Koloniewoningen Frederiksoord ►

Credits: Beeldbank RCE

Europese Culturele Hoofdstad Leeuwarden-Fryslân 2018 geeft impuls voor erfgoed

Hoe trots de provincie Friesland is op haar erfgoed blijkt wel uit de thematische structuurvisie met uitvoeringsprogramma *Grutsk op 'e Romte (trots op de ruimte)*. Hierin zijn cultuurhistorie en landschap geïnventariseerd en geselecteerd in samenhangende structuren van provinciaal belang. Via het ruimtelijke ordeningsspoor (verordening) werkt dit door naar plannen van de gemeenten. Het is ook zelfbindend voor de provincie voor haar eigen plannen en projecten zoals integrale gebiedsprojecten en infrastructuurprojecten. Naast de gedetailleerde Cultuurhistorische Kaart vormt Grutsk ook een waardevol kennis- en inspiratiedocument voor planvorming.

In 2018 is Leeuwarden-Fryslân Europese Culturele Hoofdstad. Voor twee monumenten betekent dit een bijzondere impuls waarbij de provincie een fors deel van de bijbehorende investering voor haar rekening neemt. De voormalige gevangenis Blokhuispoort in Leeuwarden wordt gerestaureerd en herbestemd tot een bruisend cultureel bedrijvencentrum met een mix aan functies. Het vormt het zenuwcentrum van Culturele Hoofdstad, wordt innovatief verduurzaamd en krijgt aantrekkelijke publieksfuncties.

Een monumentale boerderij in Goutum wordt gerestaureerd en herbestemd voor het Fries Landbouwmuseum. Hierin wordt de problematiek van vrijkomende boerderijen gecombineerd met kansen voor cultuur, cultuurtoerisme en publieksbereik maar ook met innovatie in de landbouw door de connectie met de aangrenzende Dairy Campus. ●

Goutum

Voormalige gevangenis
Blokhuispoort, Leeuwarden ▶

Overdek hier
op 25 Jan
de nieuwe
bibliotheek!

BLOKHUISDOORT

STIENSTRA & VAN DER WAL B.V.
o.v. Beroering - Belgica / Vlaanderen
Kubus, vervoering en onderhoud
Dok voor particulier
Tel 0815-007947
www.stienstra-van-der-wal.nl

Nieuw leven voor Waterloopbos in Flevoland

Het beleefbaar maken en het benutten van het Flevolandse erfgoed is een belangrijk onderdeel van het provinciale beleid. Daarnaast wil de provincie de Flevolandse karakteristieken behouden door deze in te zetten als ruimtelijke kwaliteit ter versterking van nieuwe ontwikkelingen. In het omgevingsplan heeft de provincie cultuurhistorische kernkwaliteiten benoemd en vier Provinciaal Archeologische en Aardkundige Kerngebieden aangewezen.

Deze twee ambities komen samen in de ontwikkelagenda van het Waterloopbos, waarbij de provincie één van de partners is die samen met Natuurmonumenten eraan werkt om deze te verwezenlijken. Onderdeel van het plan is de duurzame restauratie van een aantal modellen en daarnaast het trekken van meer aandacht en publiek naar het bijzondere bos, onder andere door het plaatsen van een groot kunstwerk in de voormalige Deltagoot, het gebied nieuw leven in te blazen en het verhaal door te geven. ●

Waterloopbos, stuwen Rotterdam

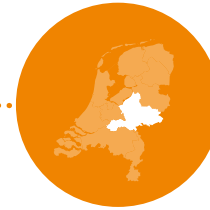
Credits: Natuurmonumenten, Andries de la Lande Cremer

Waterloopbos ►

Credits: Leontine van Geffen

De kracht van de Gelderse landgoederen en buitenplaatsen

De provincie Gelderland voert al jaren een actief erfgoedbeleid, waarbij (her)bestemming en instandhouding de leidraad vormen. Investeren in erfgoed doet de provincie bij voorkeur waar dat een impuls geeft aan duurzame economische en gebiedsontwikkeling. De afgelopen jaren is veel bereikt met de aandacht voor landgoederen en buitenplaatsen. De provincie is daarmee rijk bedeeld, met name in de Veluwezoom, de IJsselvallei en de Achterhoek. Met onderzoek heeft ze aangetoond dat dit zogenoemde 'Gelders Arcadië' heel belangrijk is voor de aantrekkingskracht van Gelderland en een groot economisch goed vormt. De eigenaren profiteren daar echter maar in beperkte mate van mee. Daarom onderzoekt de provincie samen met hen de mogelijkheden voor versterking van de exploitatie en biedt ze zo nodig ruimte voor nieuwe ontwikkelingen 'met kwaliteit'. Verduurzaming wordt daarin

nadrukkelijk meegenomen. Met deze inzet van de provincie kon het toekomstperspectief van veel landgoederen en buitenplaatsen verbeterd worden, en daarmee ook dat van de vrijetijdseconomie! ●

Praktijkdagen
Monumentaal
groen ►

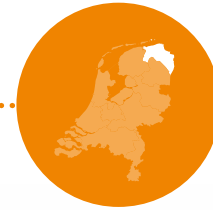

Netwerkdag Duurzaam erfgoed, Arnhem

Credits: Hielkje Zijlstra

De Coendersborg, een opgepoetste parel in Groningen

De identiteit van Groningen wordt sterk bepaald door haar culturele erfgoed zoals middeleeuwse kerken, wierden, molens en dijken, archeologische vindplaatsen en statige borgen met bijzondere interieurs. Maar dat erfgoed staat onder druk, onder meer door de gevolgen van de gaswinning. Erfgoed heeft dan ook een prominente plek gekregen in het Meerjarenprogramma Aardbevingsbestendig en Kansrijk Groningen. De Nationaal Coördinator Groningen, de provincie, de twaalf gemeenten in het aardbevingsgebied en het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (OCW) hebben samen het Erfgoedprogramma opgesteld. Onderdeel hiervan zijn het Erfgoedloket en het Erfgoedadviesteam. Ook voor de andere delen van de provincie is een toekomstbestendige omgang met erfgoed uitgangspunt van het provinciale beleid.

Een mooi voorbeeld is de aanpak van landgoed Coendersborg in Nuis, dat een prachtig landschap, een gerestaureerde en herbestemde borg en boerderijen en fraaie doorkijken kent.

De restauratie en herbestemming zijn mogelijk gemaakt met investeringen vanuit Het Groninger Landschap, de gemeente en de provincie. In boerderij Kym heeft Museum 't Rieuw (landbouwmuseum) een nieuw onderkomen gevonden. Er is een nieuwe kapschuur geplaatst en de muziekkoepeel is vervangen door een ruimere multifunctionele. De borg is gerestaureerd en bevat een nieuw bezoekerscentrum en fraai appartement. Al met al is een gezonde, duurzame exploitatie van het geheel mogelijk geworden. Daarbij hebben de restauraties gediend als leerwerkplaats voor het opleiden van jonge restauratievaklieden. ●

▲
Coendersborg, Nuis ►

Credits: Alex Wiersma

Limburgse kerken en steden

Het Limburgse erfgoed is een visuele, tastbare verbinding met de culturele en religieuze historie van de streek. Het gaat veelal om gebouwen die fier uittorenen boven het Limburgse landschap of juist omsloten zijn door natuur of stad. Kloosters, kerken, abdijen, molens en hoeves die gedurende de geschiedenis steeds een andere rol hebben gespeeld in de samenleving, maar hun waarde immer hebben behouden. Deze geschiedenis heeft ertoe bijgedragen dat er in Limburg een grote verscheidenheid aan monumenten te vinden is. Monumenten hebben Limburg gevormd.

De komende twee jaren wordt onder andere ingezet op stedelijke ontwikkeling, bijzondere categorieën en de urgente restauratieopgave waarbij het behoud van de cultuurhistorische waarden van een monument op de eerste plaats wordt gesteld. Kerken zijn

een bijzondere categorie in Limburg. De Provincie Limburg wil de instandhouding van kerkgebouwen door middel van restauratie en/of nevenbestemming ondersteunen om daarmee dit bijzondere religieuze erfgoed voor de toekomst te bewaren. Ook hechten wij veel waarde aan het behoud van klein erfgoed dat vaak een groot draagvlak kent vanuit de lokale samenleving onder andere door de inzet van een groot aantal vrijwilligers. Maar Limburg investeert ook fors in de cultuurhistorische waardevolle steden. Dit in de vorm van een gebiedsgerichte aanpak waarbij meerjarige convenanten worden gesloten met steden. Het gaat hierbij om de restauratie, herbesteding en -ontwikkeling en revitalisatie van historisch waardevolle gebouwen in grotere (binnenstedelijke) gebieden, zoals het Romeins kwartier in Heerlen, het Kazernekwartier in Venlo en het Sphinxkwartier in Maastricht. ●

Credits: Shutterstock

De Erfgoedfabriek van Noord-Brabant

De provincie Noord-Brabant heeft de verbeeldingskracht van haar erfgoed uitgewerkt in vier ‘verhalen’ die elk een specifiek verhaal uit de Brabantse geschiedenis vertellen: Bevochten Brabant, Religieus Brabant, Innovatief Brabant en Bestuurlijk Brabant. Deze verhalen geven richting aan de erfgoedopgave en brengen beweging in de samenleving op gang. De provincie verbindt hiermee locaties, verhalen en landschappen. Een voorbeeld is de Zuiderwaterlinie, die als een historisch kralensnoer dwars door Brabant loopt. De provincie werkt rondom deze linie aan verbinding van partners waaronder de vestingsteden en aan samenwerking met lokale, nationale en internationale initiatieven. Zo zoekt de provincie naar kansen en uitdagingen om erfgoed te verbinden met andere maatschappelijke opgaven.

Eén van de instrumenten binnen het erfgoedbeleid van Noord-Brabant is de Erfgoedfabriek. Dit is een langlopend investeringsprogramma voor het behoud van waardevolle cultuurhistorische complexen als identiteitsdragers in het Brabantse landschap. De Erfgoedfabriek richt zich op herbestemming of facilitering ten behoeve van een duurzame exploitatie van erfgoedcomplexen. Daartoe kan met kennis, expertise en beperkte middelen het proces om te komen tot een haalbare businesscase worden gefinancierd. En kan mee worden geïnvesteerd als het de echte iconen binnen de benoemde verhaallijnen betreft. ●

Drie-eenheid, Velp

Koninklijke Verenigde Lederfabriek, ►
Oisterwijk

◀ Voormalige Weverij De Ploeg
in Bergeijk, één van de
Complexen in de Erfgoedfabriek

Noord-Holland als erfgoedregelaar

Vanuit haar rol als gebiedsgerichte ‘regelaar’ verankert Noord-Holland de kwaliteiten van het cultuurlandschap in de Omgevingsvisie en zet ontwikkelingsgerichte instrumenten in ter inspiratie en ondersteuning van haar partners. De provincie geeft daarmee vanuit het gedachtegoed van de Omgevingswet haar cultuurhistorische waarden een goede plek in het ruimtelijk beleid. De Leidraad Landschap en Cultuurhistorie wordt omgevormd tot een gebieds- en ontwikkelingsgericht instrument. Om de gemeenten te faciliteren zijn de werkzaamheden van het Steunpunt Monumenten en Archeologie uitgebreid en het is zwaartepunt daarvan verlegd naar het bieden van gebiedsgerichte ondersteuning op thema’s als ruimtelijke ordening en met name het begeleiden van de gemeenten in de aanloop naar de inwerkingtreding van de Omgevingswet. Ter verankering van gebouwd erfgoed in het cultuurlandschap legt Noord-Holland de focus op herbestemming van religieus, agrarisch en industrieel erfgoed. ●

Wierschuur ▶

Credits: Kenneth Stamp

Zuidervermaning ▲

Credits: Aart Jan van Mossel

Een landgoederenconsulent in Overijssel

Met hun landschappelijke en cultuurhistorische waarden dragen landgoederen bij aan het profiel van Overijssel. Landgoedeigenaren krijgen te maken met veel verschillende beleidsterreinen wanneer zij aan de slag gaan met het ontwikkelen van een goed toekomstperspectief. De Provincie Overijssel ondersteunt het landgoederenconsulentschap: een vraagbaak en kenniscentrum voor landgoedeigenaren en gemeenten bij de ontwikkeling van duurzame economische dragers op landgoederen. De landgoederenconsulent helpt overheden, initiatiefnemers en andere betrokken partijen om in een vroeg stadium gezamenlijk te verkennen wat de ambities, belangen en randvoorwaarden zijn. Ook wordt in beeld gebracht wat de stappen in het proces zijn, en wie verantwoordelijk is voor welke stap. ●

Landgoed Ommen

WITTE ZAKENKLOOSTER / WITTEKLOOSTER
Witte Zakenklooster / Witte Klooster
Witte Zakenklooster / Witte Klooster

Het geheel is meer dan de som der delen: Kasteel De Haar in Utrecht

Het erfgoedbeleid van de provincie Utrecht kent vier pijlers: militair erfgoed, agrarisch cultuurlandschap, archeologie en historische buitenplaatsen. Voor militair erfgoed lopen langjarige gebiedsprogramma's waarin gekoppeld wordt met recreatie- en natuurdoelen: de Nieuwe Hollandse Waterlinie, de Stelling van Amsterdam, de Grebbelinie en Park Vliegbasis Soesterberg. Samen met de andere betrokken provincies maakt Utrecht zich sterk voor de UNESCO werelderfgoedstatus van de Nieuwe Hollandse Waterlinie en de Romeinse Limes.

In de periode 2012-2015 is vooral ingezet op versterking van de exploitatie van historische buitenplaatsen. Een voorbeeld is de restauratie van Kasteel De Haar. Het kasteel en het bijbehorende dorp, beide in de historiserende stijl van architect Pierre Cuypers opgetrokken, vormen samen met het waardevolle parkbos een belangrijk recreatiegebied dat 3 à 4 miljoen bezoekers per jaar trekt. Doordat de fundering van het kasteel, en daarmee het muurwerk, begon te verzakken, was een groot-schalige en kostbare restauratie noodzakelijk. Deze wordt in fasen vanaf 2001 uitgevoerd. In 2017-2019

is het bijzondere interieur aan de beurt. Naast het rijk, de nodige fondsen en de eigenaar zelf, heeft de provincie Utrecht hier substantieel aan bijgedragen. Tegelijkertijd is ook vanuit provinciale recreatie- en natuuropgaven in dit bijzondere gebied geïnvesteerd. Een mooi voorbeeld waarin het geheel meer is dan de som der delen. ●

▲
Kasteel De Haar ►

Kerk, Krimp en Kans in Zeeland

De Provincie Zeeland ziet beeldbepalende gebouwen en structuren als onderdeel van 'het verhaal van Zeeland'. Dat verhaal wil zij vertellen door erfgoed zichtbaar, afleesbaar en zo mogelijk toegankelijk te maken en door een verantwoorde benutting. Daarop is het project 'Zeeuwse Ankers' gericht, onderdeel van het provinciale cultuurbeleid.

Een van de projecten binnen de Zeeuwse Ankers is *Kerk, Krimp en Kans*, dat o.a. speelt in de gemeente Sluis. Sluis heeft te kampen met bevolkingskrimp en afkalving van het voorzieningenniveau. In Sluis staan 40 grotendeel naoorlogse kerkgebouwen, waarvan een groeiend aantal leeg staat of leeg dreigt te komen. Om de negatieve spiraal van krimp en leegstand te doorbreken stimuleert dit project allerlei initiatieven voor de herbestemming en exploitatie van kerkgebouwen. Er zijn onderzoeken uitgevoerd, het publiek is betrokken met allerhande activiteiten en er zijn concrete business cases ontwikkeld. De meest bijzondere publieksactiviteiten waren een jongerendebat, mamacafé's, ondernemerssessies en Koken voor Kerken.

Met dit programma draagt Zeeland bij aan sociale cohesie en werkgelegenheid in West-Zeeuws-Vlaanderen. ●

[Kerk Breskens](#) ►

Kerk, Krimp en Kans

Kerk Sluis

Nieuw leven voor Ockenburg met steun van provincie Zuid-Holland

De provincie Zuid-Holland richt zich in haar erfgoedbeleid op de zeven 'erfgoedlijnen': groepen monumenten die aan één geografische lijn liggen (bijvoorbeeld de kust, rivier of trekvaart) en een samenhangend verhaal vertellen. Met de focus op de erfgoedlijnen wil de provincie de belangrijke hoofdstukken uit de geschiedenis van Zuid-Holland beter beleefbaar maken. Het gaat om de Limes (leven in Romeinse tijd), de Waterdriehoek (St. Elisabethsvloed, watermanagement, baggerindustrie), Goeree Overflakkee (leven met het water als vriend en vijand), de Landgoederenzone (de landelijke tegenhanger van de Hollandse grachtengordels uit de Gouden Eeuw en Pruijktijd), de Oude Hollandse Waterlinie (het Rampjaar 1672), de Historische Trekvaarten (massavervoer over water vóór de komst van de trein) en de Atlantikwall (vijf jaar bezetting tijdens de Tweede Wereldoorlog).

In 2017 heeft de provincie Zuid-Holland een subsidie van € 150.000 beschikbaar gesteld voor de historische buitenplaats Ockenburg, gelegen binnen de Erfgoedlijn Landgoederenzone. Tientallen jaren werden verschillende pogingen gedaan voor een haalbare herontwikkeling, zonder succes. Een aantal omwonenden en betrokken deskundigen is het wel gelukt om nieuw leven te blazen in dit fraaie buiten bij Kijkduin, met steun van de gemeente Den Haag en de nodige fondsen. Met de bijdrage van de provincie worden de stucplafonds en de imposante trappartij gerestaureerd. De Stichting tot Behoud van Buitenplaats Ockenburgh won in 2017 de provinciale Stimuleringsprijs herbestemming rijksmonument, een bedrag van € 20.000,-. Het is een mooi voorbeeld van een initiatief voor revitalisatie van onderop, met een groot effect op de aantrekkingskracht en schoonheid van de omgeving. ●

▲
Landgoed Ockenburgh ►

Rijksbudget t.b.v. restauratie
rijksmonumenten
€ 20 mln

Directe matching t.b.v.
restauratie rijksmonumenten,
gemiddeld per jaar
in periode 2012-2017
€ 23,2 mln

Omvang revolverend fonds
(medio 2017)
€ 40,6 mln

Aantal rijksmonumenten

(meest recente stand volgens Erfgoedmonitor)

Totaal aantal rijksmonumenten
in Nederland

61.966

